УДК 323.1

А. А. ТЕТЕРУК
Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ДОБРОВОЛЬЧИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ В УКРАЇНІ ТА СУЧАСНІ ДОБРОВОЛЬЧІ ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 48(1), с. 54–57

Феномен добровольчих військових формувань в Україні, їх створення, організаційну побудову, підготовку та, власне, Україну в бойових діях, мабуть, ще довго вивчатимуть вчені різних галузей наук. Проте існує певна паралель між добровольчими формуваннями сучасності, які діють тепер на Донбасі, та добровольчими військовими формуваннями, які вже існували на території України — Запорізька Січ. Принципи формування таких підрозділів певною мірою збігаються. Насамперед це добровільність, відданість справі, вибір командирів та дисциплінованість. Ці організаційні аспекти і розглядаються у цій статті.

В історії України ми можемо спостерігати створення добровольчих формувань у різні періоди. При цьому найбільш характерними були формування Запорізької Січі, зумовлені багатьма факторами, а саме: відсутність міцної централізованої держави, яка б могла захищати людей; велика територія, яка була незаселеною, а з іншого боку — можливість безперешкодного пересування війська по території України, адже від Дону до Збруча відсутні гірські масиви, великі річки та інші перешкоди, які спиняли ворожу навалу. Такі добровольчі загони насамперед забезпечували охорону території, а також не давали закріпитися феодальним порядкам в Україні протягом XVI–XVII ст.

Таким чином добровольчі військові загони ставали частиною способу життя українського народу, і можна припустити, що вони певною мірою сприяли формуванню характеру народу, який став волелюбним, із умінням себе захистити.

Добровольчі формування у період Запорізької Січі неодноразово аналізувалися в правовій науці та історіографії. Водночас пропонується порівняти створення військових формувань часів Запорізької Січі та сучасних добровольчих військових формувань.

Розглянемо історично-правові засади виникнення добровольчих військових загонів та їхній вплив на формування сучасних добровольчих підрозділів в Україні.

Як зазначалося, військо часів Запорізької Січі неодноразово описували у своїх працях багато дослідників. Передусім слід виокремити Д. І. Яворницького, який підготував тритомну “Історію запорізьких козаків”. Перше видання вийшло в Москві у 1900 р., а друге — в 1990 р. [1]. У першому томі книги Д. І. Яворницький висвітлює виникнення та розвиток Запорізького війська і характеризує його як добровільне об’єднання вільних людей. Окремі риси організації українського війська часів Запорізької Січі відображено і в двотомнику “Історія українського війська” [2]. Це видання вперше було надруковано в Канаді, а потім перевидано в Україні. Організацію війська Запорізької Січі розглядав М. Грушевський [3] та деякі інші вчені [4].

Загалом основними рисами організації війська Запорізької Січі було визначено:

© А. А. Тетерук, 2016

– виняткова добровільність участі у війську: якщо козак відмовлявся від військової організації, то він міг вільно піти оселитися в місті чи селі, одружитися, але коли він бажав повернутися до війська, його приймали знову;
– вільний вибір керівництва під час проведення рад, які були як загальними, так і полковими та курінними;
– осіб, які вчинили злочини чи порушення, судив незалежний суд, що також обирався на раді;
– керівництво від сільських отаманів до гетьмана (система була вибудована наступним чином: сільський, міський отаман, сотник, полковник, кошовий отаман та гетьман) було виборним і в разі невідповідності його вимогам козацтва могло бути переобране;
– під час бойових дій існувала жорстка вимога щодо підпорядкування та беззаперечного виконання наказів керівництва.

Слід зазначити, що окремі риси притаманні й сучасним добровольчим формуванням, які створювалися в Україні після Революції гідності.

В українських традиціях створення війська були певні риси, притаманні добровольчим формуванням сучасної України.

Насамперед це добровільність. Одразу після захоплення Криму в Києві на Майдані почалося формування добровольчих батальйонів, підґрунтям чого стало створення сотень Майдану.

В окремих публікаціях, які аналізують створення добровольчих батальйонів, зазначається, що вони формувалися "за козацькою традицією" [5], тобто поділялися на десятки та сотні на чолі з десятниками та сотниками.

Базою для створення добровольчих військових формувань здебільшого стала Самооборона майдану, яка, по суті, була громадським рухом і виникла з метою протидії міліцейським формуванням, які мали ліквідувати Майдан. Оскільки такі спроби були загрозливими, а наприкінці застосовувалась вогнепальна зброя, то Самооборона Майдану поступово перетворювалася на військову організацію. При цьому вже були спроби організаційного характеру: члени Самооборони мали захисне спорядження — шоломи та щити, інші були озброєні спортивною та мисливською зброєю. Були організовані навчання з тактики протидії діяльності міліції та самозбереження.

Як свідчить історія, Самооборона виникла на добровільних засадах, і кожен її учасник міг добровільно вийти з її рядів і повернутися будь-якої миті.

Деякі сотні Самооборони відрізнялися від інших, наприклад, було створено афганську сотню, до складу якої входили ветерани війни в Афганістані, також було створено козацьку сотню, регламент дій якої ґрунтувався на козацьких традиціях, а також медична сотня тощо.

Риса, що була притаманна також козацьким формуванням стосовно вибору керівництва своїх збройних формувань, позначилася на виборі керівництва як сотень Самооборони Майдану, так і в подальшому добровольчих військових формувань. Керівниками обиралися найдосвідченіші та найактивніші учасники протестів, які з часом стали командирами добровольчих батальйонів.

При цьому як і в традиціях козацтва, якщо командир не задовольняв вимог членів сотні, він міг бути переобраний. Звичайно, така система була дещо анархістською, але дієвою, адже політичне керівництво в той час було на роздоріжжі і намагалося вгамувати протести шляхом перемов з Януковичем.

Подальша історія добровольчих військових формувань пов'язана з окупацією Криму та початком військової агресії на сході України. Члени сотень Самооборони Майдану і сформували перші добровольчі військові формування.

Надалі добровольчі військові загони почали формуватися вже за допомогою військкоматів, але до них входили переважно добровольці.

У перший період формування добровольчих батальйонів не сприймалося військовим керівництвом держави, яке в той час очолювали особи, що обіймали посади не завдяки своїм здібностям, а відданості керівни-

цтву держави як такі, що могли протистояти збройній агресії Російської Федерації.

Вони не забезпечувалися зброєю, військовим спорядженням та іншими речами, які б давали можливість вести бойові дії [6].

Все спорядження, а часом і зброя, постачалося для добровольчих батальйонів за рахунок волонтерів.

У цьому також спостерігаються певні традиції, що існували в Україні. Військо, яке захищало державу, забезпечувалося не тільки нею, а й волонтерами, що допомагали його спорядженню.

Волонтерський рух, який розвинувся в перший період створення добровольчих батальйонів, у принципі допоміг їм вижити. Волонтери допомогли добровольчим батальйонам стати бойовими одиницями, а коли українська армія була слабкою, допомогли захистити державу.

Члени добровольчих батальйонів певною мірою допомогли і становленню Збройних сил України, адже вони були вмотивовані і знали за що воюють, були прикладом для військових.

На думку більшості командирів військових підрозділів, модель добровольчої армії, яка є високомотивованою та високоморальною, стала взірцем наслідування для всіх військових [5].

Щодо юридичного статусу добровольчих батальйонів, то на сьогодні здебільшого він визначений. Переважна більшість добровольчих батальйонів перейшла в підпорядкування МВС України, окремі — в підпорядкування Збройних сил України. Проблеми певною мірою залишаються зі статусом добровольчого українського корпусу "Правий сектор", які поступово вирішуються.

Нині на сході України перебуває понад 30 добровольчих батальйонів, більшість з яких мають бойовий досвід; члени добровольчих військових формувань пройшли підготовку, що зменшило втрати серед особового складу [7].

На сучасному етапі розвитку добровольчих батальйонів ми можемо виокремити такі: батальйони територіальної оборони, спеціальні батальйони органів внутрішніх справ України, батальйони, що ввійшли до складу Національної гвардії України та батальйони "Правий сектор" і "ОУН", які не ввійшли до складу Збройних сил України.

У майбутньому головним завданням політиків, керівництва держави та Збройних сил України є перетворення всіх Збройних сил України на добровольчу основу, кістяком якої можуть стати бійці добровольчих батальйонів.

Отже, історико-правовий аналіз існування в Україні добровольчих військових формувань показує, що окремі їх риси, що зародилися ще в XVI ст., притаманні і сучасним добровольчим військовим загонам.

До таких характерних рис належать:

- добровільність у створенні військових формувань;
- виборність командирів, які обиралися за моральними та діловими якостями, що пройшли Майдан;
- активна допомога цивільного населення для оснащення і озброєння добровольчих військових формувань;
- самостійна підготовка і тренування для ведення бойових дій;
- відданість справі, яка стала прикладом для всіх Збройних сил України.

Література

1. *Яворницький Д. І.* Історія запорозьких козаків: у 3 т. / редкол. П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1990–1991. — Т. 1. — 578 с.

2. *Крип'якевич І.* Історія Українського війська: у 2 т. / І. Крип'якевич, Б. Гнаткевич, З. Стефанів. — [5-те вид.]. — К.: Варта, 1994. — Т. 1. — 384 с.

3. *Грушевский М. С.* Очерк истории украинского народа / сост. в ист.-биогр. очерк Ф. П. Шевченко, В. А. Смолия; прим. В. М. Рычки. — [2-е изд.]. — К.: Лыбидь, 1991. — 400 с.

4. *Вольности* запорожских козаков: историко-топографический очерк. — СПб.: Питер, 1990. — 411 с.

5. *Гуральська А.* Звіт: добровольчі батальйони. Виникнення, діяльність, суперечності [Електронний ресурс] / А. Гуральська. — Режим доступу: http://ua.odfoundation.eu/a/6444,zvit-dobrovolchi-batalyoni-viniknennya-diyalnist-

6. *Бутусов Ю.* Добровольчі батальйони — структура, страхи та проблеми бойового застосування / Ю. Бутусов // Дзеркало тижня. Україна. — 2014. — № 30. — 29 серп. — С. 6.

7. *Шурхало Д.* Добровольчі батальйони: між війною і політикою [Електронний ресурс] / Д. Шурхало. — Режим доступу: http://www.radiosvoboda.ua/content/article/26531775.html

Розглянуто окремі аспекти виникнення та існування добровольчих військових формувань на території України. Доведено, що характерними рисами добровольчих військових формувань в Україні є насамперед добровільність, виборність командирів та тісний зв'язок з цивільним населенням. Запропоновано здійснити кроки щодо перетворення Збройних сил України на добровільну основу, кістяком якої повинні стати бійці добровольчих батальйонів.

The article deals with some aspects of the emergence and existence of voluntary military formations in Ukraine. It is proved that the characteristic features of the volunteer military units in Ukraine is primarily voluntary formation, elected officers and a close relationship with the civilian population. The proposals to take steps to transform the Armed Forces of Ukraine on a voluntary basis, which should be the backbone of volunteer fighters' battalions, were given.

Рассматриваются отдельные аспекты возникновения и существования добровольческих военных формирований на территории Украины. Доказано, что характерными чертами добровольческих военных формирований в Украине являются прежде всего добровольность, выборность командиров и тесная связь с гражданским населением. Предложено принять меры по преобразованию Вооруженных сил Украины на добровольную основу, костяком которой должны стать бойцы добровольческих батальонов.

Надійшла 19 січня 2016 р.